

LA DIFICULTAT DE LA GENERALITAT REPUBLICANA PER A ACONSEGUIR UNA ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA PRÒPIA

Federico Vázquez Osuna
Investigador
Universitat de Barcelona

És una gran satisfacció per a mi ésser avui a l'Institut d'Estudis Catalans, el temple de la llengua i la cultura catalanes. Moltes gràcies als membres de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics per haver-me invitat. Quan vaig proposar el títol i el contingut d'aquesta conferència, no vaig pressuposar la gran quantitat de temes que hi hauria per tractar i l'època tan conflictiva que caldria descriure en tan poca estona. Tot i això, intentaré narrar els esdeveniments històrics centrant-los bàsicament en les institucions jurídiques i fent ús de la història social i política general només quan sigui imprescindible. L'exposició serà descriptiva, basada en la producció legislativa entre els anys 1931 i 1939.¹

La caiguda de la monarquia fou estrepitosa després que les forces republicanes van triomfar a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931. El 14 d'abril, al Palau de la Diputació Provincial, futura seu de la Generalitat, Francesc Macià assumia la presidència de la República Catalana, i va actuar amb aquesta qualitat durant els dies 14, 15 i 16 d'abril; així va promulgar diferents decrets pels quals nomenava les noves autoritats republicanes de Catalunya i feia cessar les monàrquiques. Macià va designar Josep Oriol Anguera de Sojo, un advocat aliè a la carrera judicial, president de l'Audiència Territorial de Barcelona, la màxima autoritat judicial de Catalunya. El 15 d'abril, Anguera reunia els magistrats i els donava les noves directrius republicanes, entre les quals destacava l'admissió pels tribunals i els jutjats dels documents redactats en català —uns dies abans era impensable la utilització del català a l'Administració de justícia de Catalunya, després de dos-cents quinze anys de prohibició.

1. Aquesta exposició es basa en dos dels llibres que he publicat en aquests darrers anys: *La rebel·lió dels tribunals: L'Administració de justícia a Catalunya (1931-1953)*. *La judicatura i el ministeri fiscal*, Catarroja (València), Afers, 2005, i *La justícia durant la Guerra Civil: El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, Barcelona, L'Avenç, 2009. I fou l'objecte de la conferència organitzada per la Societat Catalana d'Estudis Jurídics que vaig fer a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans el 4 de febrer de 2010.

El Govern provisional de Madrid va témer que la situació política a Catalunya se li escapés de les mans, motiu pel qual el 17 d'abril va encomanar a Nicolau d'Olwer, Fernando de los Ríos i Marcel·lí Domingo que negociessin amb Francesc Macià i les forces republicanes catalanes la convergència del moviment republicà d'aquí amb l'espanyol. Aquesta visita va capgirar el rumb polític emprès el 14 d'abril: se suprimia la República Catalana i es *ressuscitava* la Generalitat, l'autogovern de Catalunya, que s'havia de subjectar a un estatut d'autonomia que haurien d'aprovar les Corts. Després de la visita, el president provisional de la República va nomenar Francesc Macià president del Govern de la Generalitat. La subordinació al Govern central era ja real i efectiva, a canvi de negociar l'estatut per mitjà del qual s'haurien d'establir unes noves bases polítiques de relació entre Espanya i Catalunya, lluny de les imposades després del Decret de Nova Planta i de la revolució liberal.

La proclamació de la Segona República no va ser la conseqüència d'una revolució, d'un tall violent en la història, sinó que fou una proclama pacífica, la qual cosa significa que el nou règim acceptava l'ordenament jurídic i polític heretat de la monarquia. Ambdós només canviarien quan les corts constituents espanyoles aprovessin una nova constitució que reemplaqués la del 1876 i promulguessin una nova legislació. Aquesta situació va fer molt difícil ratificar l'acord que va prendre el president Macià mentre era president de la República Catalana de nomenar president Anguera. No fou fins al mes de juny que el Govern central el va confirmar en el càrrec, després que va modificar la legislació a fi de permetre que accedís a la categoria de magistrat del Tribunal Suprem (la presidència de Barcelona era d'aquesta categoria, conjuntament amb la de Madrid). Des de l'abril fins al juny hi va haver dos presidents en actiu: un de legal, el monàrquic, Enrique Lassala Izquierdo, que es negava a dimitir perquè l'emparava el marc jurídic; i el de fet, el republicà, emparat exclusivament en la força dels esdeveniments polítics que havien conduït a la proclamació de la República.

El 17 de juliol de 1931 es publicava al *Butlletí de la Generalitat de Catalunya* l'Avantprojecte d'estatut d'autonomia, que, curiosament, era el resultat del «dret que té Catalunya, com a poble, a l'autodeterminació». Catalunya es definia com un estat autònom dins la República espanyola. L'Avantprojecte optava per la federació i creia que l'experiència s'havia d'exportar a la resta de pobles de l'Estat. No era desinteressat: la Generalitat desitjava influir en la redacció de la Constitució. Aquests arguments foren els que va emprar el president Lluís Companys el 6 d'octubre de 1934 per a insubordinar-se a la legalitat republicana. El text no pretenia aconseguir una administració de justícia pròpia, sinó que solament atorgava l'organització dels tribunals a Catalunya gairebé amb les com-

petències que considerava la Llei orgànica del poder judicial (LOPJ) de 1870. Això sí, creava el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, que culminava l'organització judicial del Principat i el funcionament i els magistrats del qual es regirien per una normativa pròpia. Tanmateix, després que les Corts aprovessin l'Estatut d'autonomia, se'l designà Tribunal de Cassació de Catalunya.

La Constitució del 9 de desembre de 1931 reconeixia un estat integral —a mig camí entre l'estat unitari i la federació, perquè aquesta darrera concepció feia por políticament a les forces espanyoles, després de l'herència organitzativa rebuda de l'estat centralista— compatible amb l'autonomia dels municipis i de les regions. Tot plegat, per a intentar solucionar el «problema catalán». La República s'estructurava en tres nivells: el poder central, el poder autonòmic i el poder municipal. S'accontentava el catalanisme sense necessitat de proclamar una república federal. La naturalesa de la regió autònoma estava determinada per les competències i els serveis que li atorgava la Constitució per a la seva gestió i execució i per aquelles altres que el poder central li podia transferir. Les controvèrsies entre Catalunya i el poder central, les resoldria el Tribunal de Garanties Constitucionals, i no el Tribunal Suprem, com preveia l'Avantprojecte d'estatut. El fet que no s'hagués aconseguit un text constitucional consensuat significava que el govern de torn tenia una àmplia discrecionalitat per a dictar normes si gaudia de majories parlamentàries, la qual cosa podia col·lapsar en el futur el Tribunal. La naturalesa d'aquest òrgan es va viciar quan se li va atorgar l'enjudiciament civil i penal del president de la República, dels ministres i del president de la Generalitat i els seus consellers, considerat en l'Estatut. Aquest atorgament no fou casual. La classe política temia els magistrats del Tribunal Suprem, perquè gairebé tots representaven les essències més intransigents del sistema de la Restauració, per això n'era la cúpula. És més, la Constitució no feia esment del poder judicial i simplement parlava de la justícia, que s'administrava en nom de l'Estat, una forma de no atorgar els atributs d'un dels poders de l'Estat a un funcionariat judicial que ocupava el càrrec per una oposició o per un concurs de mèrits i que majoritàriament no veia de bons ulls la instauració de la República.

1. L'ESTATUT D'AUTONOMIA DE CATALUNYA

Tot i la rapidesa amb què Catalunya va aprovar l'Avantprojecte, que va ser ratificat per la ciutadania l'agost del 1931, aquest va quedar oblidat a les Corts abans que s'aprovés la Constitució de la República. Quan van començar les discussions, les forces reaccionàries van passar a l'ofensiva perquè creien que sig-

nificava el *trencament* d'Espanya, i també ho van fer algunes forces republicanes unitàries. Tot plegat va conduir a l'intent de cop d'estat del general Sanjurjo l'agost del 1932.

El 15 de setembre de 1932 el president de la República va autoritzar l'Estatut d'autonomia de Catalunya (EAC), que havia estat decretat i sancionat per les Corts. El text era molt diferent del de l'Avantprojecte aprovat per la ciutadania catalana; no obstant això, anava molt enllà pel que fa a l'Administració de justícia, cosa que no han fet els estatuts del 1979 i el 2006. Declarava que «Catalunya es constitueix en regió autònoma dintre de l'Estat espanyol, de conformitat amb la Constitució de la República». L'organisme representatiu de Catalunya era la Generalitat, que estava integrada pel seu president, el Parlament i el Consell Executiu. L'article 12 EAC contenia totes les atribucions sobre els tribunals: «Correspon a la Generalitat la legislació exclusiva en matèria civil, exceptuant el que es disposa en l'article 15, número primer, de la Constitució, i l'administrativa que li està plenament atribuïda en aquest Estatut». Bàsicament, aquest precepte es referia al dret civil de Catalunya i al que pogués desenvolupar en el futur, sempre que no envaís el dret civil comú delimitat per la Constitució. La competència administrativa era atribuïda per les competències polítiques que li eren reconegudes en l'Estatut. El Govern català organitzava l'Administració de justícia en tots els ordres, excepte la jurisdicció militar, però ajustant-se a les lleis processals i orgàniques de l'Estat.

Tanmateix, el 13 d'abril de 1931 es va aconseguir una competència impensable: la magistratura de carrera fou transferida a la Generalitat. Els jutges i magistrats de Catalunya, doncs, els nomenava el Govern autònom, tot i les veus que van sentir-se a les Corts, quan es debatia la carta catalana, que anunciaven la ruptura del poder judicial si aquests funcionaris es transferien. Aquesta competència va quedar una mica deslluïda quan va establir-se que la magistratura que desenvolupés el càrrec a Catalunya havia de formar part de l'escalafó general de l'Estat: la Generalitat no podia crear una magistratura pròpia. Només podia exercir a Catalunya un jutge o magistrat que prèviament hagués estat investit pel Govern central. La Generalitat havia de respectar les disposicions dels òrgans centrals de l'Estat per a la convocatòria de les places vacants i la resolució dels concursos. No succeïa el mateix amb la justícia municipal, aliena a la carrera judicial, la qual passava a dependre íntegrament de la Generalitat, que l'organitzava d'acord amb la normativa que establís.

Tot i això, el ministeri fiscal va continuar depenent del fiscal general de la República; llavors es va considerar que la seva naturalesa jeràrquica impedia el seu transferiment. Més que no pas una argumentació jurídica i política sòlida, això va ser una excusa per a no transferir-lo. Semblava que el Govern central

volgués emprar el ministeri fiscal com a vigilant dels tribunals que havia traspassat. Els secretaris judicials, els metges forenses i els agutzils es transferien a la Generalitat, però per al seu nomenament aquesta havia d'ajustar-se també a la normativa del Govern central. També designaria els notaris la Generalitat, però no els registradors de la propietat. Novament es creava un sistema dual, a fi que es controlés mútuament.

El Tribunal de Cassació va ser l'únic òrgan de Catalunya amb total sobirania: el Parlament de Catalunya havia d'aprovar la seva llei i el president de la Generalitat havia de designar els seus magistrats: «El nomenament dels magistrats del Tribunal de Cassació de Catalunya correspondrà a la Generalitat conforme a les normes que el seu Parlament determini». El Tribunal era la màxima instància judicial de Catalunya, políticament, però no pas en tots els àmbits jurisdiccionals, i molt especialment en el penal, en el qual el Tribunal Suprem continuava cassant en darrera instància i sempre que la normativa aplicable derivés de la potestat legislativa de les Corts i del Govern central. Tot i això, l'alt tribunal català alterava l'organització judicial ideada al segle XIX i la LOPJ. Competien al Tribunal les «matèries civils i administratives, la legislació exclusiva de les quals sigui atribuïda a la Generalitat» i «els recursos sobre qualificació de documents referents al dret privatiu català que donin motiu a inscripció en els registres de la propietat». També «resoldrà els conflictes de competència i jurisdicció entre les autoritats judicials de Catalunya».

Durant la República, l'Estatut d'autonomia es coneixia com l'Estatut exterior, el que regulava les relacions entre Catalunya i la República, perquè el Parlament va promulgar l'Estatut interior, la Llei de 26 de maig de 1933, que regulava les relacions de les autoritats de Catalunya amb la ciutadania, més semblant a una constitució. Aquesta dualitat obeïa al fet que no s'havia aconseguit en l'Estatut exterior tot el que anhelaven una part de la ciutadania i la classe política dirigent. També era una forma de justificar-se la segona davant de la primera i de fer palès els seus anhels de sobirania. La situació va conduir a la reiteració de molts drets i moltes declaracions que ja havia reconegut la Constitució. Són interessants les aportacions que feia l'Estatut sobre el Tribunal de Cassació, ja que per primera vegada determinava que escolliria el president del Tribunal una assemblea convocada exclusivament per a aquesta comesa, com també la forma de designar els magistrats. Tot plegat, ho recolliria una llei que havia d'aprovar el Parlament de Catalunya. Al president del Tribunal se li conferien les facultats que a la resta de l'Estat tenia el president del Tribunal Suprem. Així, havia de proposar «al Consell Executiu, d'acord amb la Sala de Govern, els ascensos i trasllats de jutges i magistrats, de conformitat amb les disposicions legals»; posteriorment, es va establir que ho havia de fer el president de la Genera-

litat quan succeís a Catalunya, i en els altres casos ho havia de fer el president del Tribunal Suprem. Aquesta potestat fou una de les que més enfurismà les forces reaccionàries i els republicans unitaris, perquè, segons asseguraven, entrava en col·lisió amb les facultats del president del Tribunal Suprem. La magistratura i la fiscalia oposades a la República van conduir les Corts a promulgar la Llei de jubilacions de 8 de setembre de 1932, que no era altra cosa que una mitjà de depuració del funcionariat, però que va tenir poca incidència, perquè si s'hagués aplicat exhaustivament hauria paralytat els tribunals, per causa de la gran quantitat d'opositors que hi havia.

2. L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA CATALANA

L'Administració de justícia que es transferí a Catalunya era totalment anacrònica i sense mitjans econòmics i de personal per a fer front a les problemàtiques i les necessitats de la ciutadania. Els trets que la definien eren la seva lentitud, la immoralitat que hi regnava, la salvaguarda dels deutors enfront dels deutors i els prejudicis classistes en l'enjudiciament. Les causes i els plets podien eternitzar-se: si les parts feien un ús pervers de la legalitat i de les garanties processals, els jutges sovint no s'imposaven davant la situació, ni tampoc el ministeri fiscal, i es tractava d'una burocratització extrema. D'aquesta forma, el 1931 es jutjaven causes incoades als primers anys vint. També molts tribunals es mostraven impassibles a les problemàtiques dels ciutadans, si no els pagaven de sobtamà. El suborn era massa habitual i enfonsava l'autoritat dels tribunals davant de la ciutadania. Si tot plegat no era suficient, molts jutges es negaven a perseguir, per por de les represàlies, els cenetistes, les bandes d'atracadors i els criminals benestants, els delictes dels quals afectaven una població àmplia; en canvi, però, no tenien cap escrúpol a empresonar els petits delinqüents.

Aquesta Administració de justícia, també la definia molt fidedignament el seu espanyolisme acèrrim, del qual entre el funcionariat hi va haver molt poques excepcions. Els jutges i magistrats van oposar-se majoritàriament a la seva transferència a la Generalitat, i el ministeri fiscal, tot i que no va ser transferit, també va mostrar el seu descontentament. Aquesta oposició no va ser visible, sinó que sempre es va fer soterradament. La política de les autoritats catalanes sempre topà amb aquests funcionaris, els quals se sentien orfes del poder central, al qual sempre havien servit, i en la mesura que van poder van intentar tornar-hi: els Fets d'Octubre del 1934 i el cop d'estat del 19 de juliol de 1936 en són exemples.

El Govern central va transferir l'Administració de justícia la tardor del 1933. El president Macià va reconèixer els acords de la Comissió Mixta Estat-Genera-

ralitat mitjançant el Decret de 25 d'octubre de 1933. La Generalitat nomenava la judicatura i en els concursos de trasllat era una condició preferent el coneixement de la llengua i del dret civil catalans. Quan una plaça d'un concurs resultava deserta, la Generalitat podia nomenar qualsevol magistrat de l'Estat que hi volgués ésser destinat voluntàriament. Si, malgrat aquesta segona opció, la vacant no es cobria, podia nomenar un magistrat interí, d'entre un llistat o una borsa que havia de confeccionar. Els magistrats del Tribunal de Cassació quedaven al marge d'aquests acords. El Tribunal Suprem podia delegar les seves potestats disciplinàries en el Tribunal de Cassació. També s'atribuïa a la Generalitat la plena competència sobre la planta i la demarcació judicials.

El Tribunal de Cassació, la màxima instància judicial de Catalunya, es va crear per mitjà de la Llei de 10 de març de 1934. El Tribunal tenia jurisdicció sobre tot el territori de Catalunya i la seva capitalitat se situava a Barcelona. El formaven un president i dotze magistrats i s'organitzava en un ple i dues sales de justícia, una de civil i una altra de contenciosa administrativa. Per als afers governatius i la política judicial i disciplinària es constituïa la Cambra de Govern. El 26 d'abril de 1934, d'acord amb el resultat de l'assemblea prevista per a l'elecció del president del Tribunal, Lluís Companys va nomenar president Santiago Gubern Fàbregas. Un dia després va designar la resta de magistrats. El president, aliè a la carrera judicial, passava a comandar la magistratura de Catalunya, la qual cosa va crear el rebuig de les forces més intransigents de la judicatura i del ministeri fiscal.

Una de les qüestions que més va preocupar la classe política i la ciutadania fou la normalització del català als tribunals. La Constitució només reconeixia l'oficialitat del castellà i l'obligació de conèixer-lo, per això no es podia exigir als ciutadans el coneixement d'una llengua *regional*. L'Estatut va establir que tant el castellà com el català eren els idiomes oficials de Catalunya. El català es reservava per a les relacions internes de Catalunya, i en les externes, amb les altres autoritats de la República, s'utilitzava el castellà. Les disposicions havien de ser publicades en ambdues llengües. Qualsevol escrit presentat en català als tribunals havia d'anar acompanyat de la traducció al castellà; en canvi, no succeïa el mateix amb els presentats en castellà. La situació no era gaire beneficiosa per al català, però les autoritats confiaven que al final l'ús del català seria majoritari. Els jutges i els fiscals destinats a Catalunya que no acreditaven el coneixement del català, tenien un termini d'un any per a fer-ho; si no ho feien, se'ls declarava en situació d'excedència voluntària i passaven a dependre novament del Govern central. Curiosament, als fiscals i als registradors de la propietat, se'ls va obligar a conèixer el català i el dret civil d'aquí.

El Decret de 3 de novembre de 1933 va establir les normes per a l'ús del

català a l'Administració de justícia. La norma desterrava totes les anteriors que havien prohibit el català des del Decret de Nova Planta del 1716. Molt capritxosament, disposava que les causes podien enjudiciar-se en la llengua que el jutge elegís en la primera resolució. La por del rebuig del cos judicial, immensament foraster, va obligar la Generalitat a dictar aquesta disposició. Les parts, els perits i els advocats podien emprar una de les dues llengües, sense que se'ls pogués obligar a traduir les seves pròpies paraules. El català era obligatori en les relacions de les autoritats judicials amb el Tribunal de Cassació.

Però la realitat del català fou una altra als tribunals durant la República: no va arribar a normalitzar-se, perquè el funcionariat va emprar tota mena d'argücies per a no utilitzar-lo. El 1938 el conseller Bosch i Gimpera recordava a les autoritats judicials l'obligació d'emprar el català en les seves relacions amb la Conselleria. Malgrat això, fou una font permanent de problemes i conflictes que va enfrontar, per una banda, la classe política, l'advocacia i la ciutadania, i, per l'altra, els jutges, els magistrats i els fiscals. Mesos abans dels Fets d'Octubre del 1934, el català fou l'arma emprada per a desestabilitzar els tribunals de Catalunya. D'una banda, l'Estat Català va utilitzar-lo per a denunciar les transferències que s'havien realitzat —continuava havent-hi una Administració de justícia íntegrament castellana— i denigrar així el grup «L'Opinió», que era al capdavant de la Conselleria de Justícia i Dret, i molt especialment el conseller Joan Lluhí Vallescà; i, de l'altra, la magistratura i el ministeri fiscal més reaccionaris es negaven a entendre el català i a parlar-lo.

Durant l'estiu del 1934, la situació va enquistar-se i va esclatar al setembre. La Sala de Govern de l'Audiència Territorial de Barcelona va insubordinar-se al Govern català i va demanar l'ajut del ministre de Justícia i del president del Tribunal Suprem; mentrestant, els tribunals de Catalunya i el ministeri fiscal protagonitzaren la primera vaga de la història de la qual es té constància. Llavors, el conseller Joan Lluhí va denunciar públicament alguns magistrats per considerar-los anticatalans i no acatar l'autoritat de la Generalitat i va invitar-los a abandonar Catalunya. Desconeixem com hauria acabat el conflicte, perquè pocs dies després esclataren els Fets d'Octubre i van ésser detinguts el president de la Generalitat, els seus consellers i el president del Parlament.

A partir dels Fets d'Octubre, es produí una aturada del desenvolupament autòmic. La presidència del Tribunal de Cassació fou l'única i la primera magistratura de Catalunya que no va ser pertorbada. Tot i això, la Sala Primera del Tribunal Suprem va presentar una consulta al Tribunal de Garanties Constitucionals per mitjà de la qual qüestionava la constitucionalitat de la seva llei constitutiva, consulta que no va prosperar perquè el Parlament de Catalunya, que era qui l'havia produïda, estava suspès. La Generalitat va ser ocupada militar-

ment i posteriorment el Govern central va nomenar diferents governadors, presidents interins de la Generalitat, per a gestionar-la. La Llei de 2 de gener de 1935 va situar l'autonomia de Catalunya a mig camí entre l'estat unitari i l'autonomia, un nyap jurídic que va violar la Constitució i l'Estatut, com va reconèixer el 1936 el Tribunal de Garanties Constitucionals. El Govern central no podia imposar un president de la Generalitat: l'havia d'elegir el Parlament que havia suspès per aquesta Llei. El Ministeri de Justícia va esdevenir l'artífex de la política de personal de la Conselleria de Justícia i Dret: fins al 1936 va destinar-hi molts funcionaris de marcat conservadorisme, si no eren ultradretans. El nou gir republicà pretenia reconduir la situació a l'existent abans del 14 d'abril de 1931 i moltes veus van proposar la derogació de l'Estatut, però la República no va caure en aquesta temptació.

El règim de força que van inaugurar els Fets d'Octubre va fer fallida ràpidament: el Govern central es va veure incapaç de governar Catalunya i això va conduir a la convocatòria d'eleccions generals el desembre del 1935, que van donar el triomf al Front Popular (Front d'Esquerres a Catalunya) el febrer del 1936. Novament, el president Lluís Companys, alliberat, era elegit president de la Generalitat el 29 de febrer de 1936 i nomenava altre cop Joan Lluhí conseller de Justícia i Dret. El Govern català reprenia la política judicial aturada el 1934 i intentava corregir les irregularitats que les forces dretanes i d'ultradreta havien introduït. Una de les mesures que ratificà aquest gir polític fou la designació d'una nova cúpula judicial catalana al capdavant de la qual hi havia el president Gubern, promotor d'aquests nous nomenaments. Per mitjà del Decret de 2 de juny de 1936, el termini d'un any exigint als jutges i magistrats per a acreditar el coneixement del dret civil català i de la llengua catalana va quedar reduït a tres mesos.

El temps que va de la victòria del Front Popular a l'esclat de la Guerra Civil fou d'una gran producció legislativa. Aquesta política, l'aturà el cop d'estat del 19 de juliol de 1936. Així, per exemple, en moltes disposicions catalanes es feia referència a la Procuradoria de Catalunya. Aquesta institució va ser desenvolupada per la Llei de 18 de juliol de 1936: s'assignaven al procurador unes tasques intermèdies entre el ministeri fiscal i l'advocat de l'Estat. Era, doncs, una figura molt contradictòria: per una banda, havia de vetllar per l'interès general i, per l'altra, havia de defensar l'Administració catalana. Aquesta Llei és una de les més ambiciosos d'aquest període. El procurador representava la Generalitat davant les autoritats judicials. També vetllava per l'observança de les lleis catalanes (representava la Generalitat davant el Tribunal Suprem i defensava la competència del Tribunal de Cassació) i se li encomanava l'exercici de qualsevol acció que correspongués al Govern català. Aquesta dualitat de funcions del procurador,

entre allò públic i els interessos de la Generalitat, es va superar mitjançant el Decret d'1 de desembre de 1938: als judicis on podia haver-hi col·lisions d'interessos, el procurador representava els menors, els absents o els incapaços, i l'advocacia de la Generalitat assumia la representació del Govern autònom. La Generalitat també havia dictat el Decret de 9 de juny de 1936 per a salvaguardar els drets laborals dels oficials i auxiliars de l'Administració de justícia, gairebé uns empleats particulars dels secretaris judicials.

3. LA GUERRA CIVIL

Una part majoritària de l'Exèrcit i una minoria social van perpetrar el cop d'estat del 18 de juliol de 1936, que a Catalunya va produir-se l'endemà, per a enderrocar el Govern i suprimir les Corts. Al principi semblava un pronunciament molt semblant als altres que havia viscut la història contemporània espanyola, però amb el pas dels dies va esdevenir una cruenta guerra civil que va delimitar dos territoris: el lleial i el rebel.

Des d'un primer moment, els colpistes van començar a derogar l'obra legislativa republicana i va triomfar el seu acte il·legítim. La Junta de Defensa Nacional va supplantar l'autoritat del Govern i de les Corts: la ruptura constitucional fou expressa. L'assassinat indiscriminat de tothom que s'oposés al cop d'estat fou un fet consumat, sense cap mena de solemnitat: el passeig va fer irrupció de la forma més violenta. Amb el transcurs del temps, els colpistes van recórrer a la justícia castrense per a donar una aparença de legalitat a la repressió i apaivagar les crítiques internacionals. A la justícia castrense, se li va encomanar la *neteja* del personal afecte al Front Popular i dels opositors, cosa que va perdurar tota la postguerra i es perllongà fins a la mort del dictador Franco el 1975.

Als territoris on el cop d'estat fou vençut, es van viure situacions polítiques diferents, el denominador comú de les quals fou l'enfonsament de l'autoritat pública i del sistema coercitiu legal: l'Exèrcit va desintegrar-se i les forces de seguretat lleials van contagiar-se de l'esclat revolucionari. El *poder públic* va atimitzar-se i arreu sorgien comitès que no feien altra cosa que incrementar el desconcert. A tot això, cal afegir-hi l'obertura indiscriminada de les presons per l'onada revolucionària. La criminalitat va escampar-se pertot arreu, unes vegades tenyida d'unes sigles polítiques i sindicals, unes altres anònimament, furtivament, però en ambdós casos les conseqüències van ser brutals. Els dretans, els religiosos i els eclesiàstics eren en el punt de mira, però també alguns republicans. En molts casos, aquesta violència desitjava lucrar-se tan ràpidament com

fos possible a costa de les seves víctimes. La República i el Govern de Catalunya no van tenir-hi res a veure: en la mesura de les seves possibilitats, van intentar aturar aquesta repressió indiscriminada i van ajudar a fugir les possibles víctimes.

Durant el primer mes de guerra, el Govern central no va dictar cap disposició per a fer front als colpistes. Opinava que amb la justícia castrense i l'ordinària podria enjudiciar els responsables de la insurrecció. Però no fou així, perquè, a més d'haver de fer-los front, va haver de lluitar contra tots els qui implantaven el terror al seu territori. Tot plegat va ser agreujat per la impossibilitat de declarar l'estat de guerra per causa de l'oposició de les forces obreres i la desintegració de l'exèrcit, una decisió que va prendre el 23 de gener de 1939. El Govern central va arribar soterradament a una acord tàcit amb les forces obreres: accedia a la creació dels tribunals populars que sol·licitaven, com a única forma possible de vèncer el terror. A Madrid, va crear un tribunal popular el 23 d'agost de 1936, i dos dies després l'amplià a la resta de capitals de província. Aquest òrgan era un popurri de la legislació republicana i no aportava res de nou, però sí que era nova la composició del jurat de fet, designat per les forces que s'havien oposat al cop d'estat. Aquest detall malmetia la seva independència, però en aquelles circumstàncies no va quedar una altra opció. El 6 d'octubre de 1936 es va crear el Tribunal de Responsabilitats Civils de la República, encarregat de fer efectives les responsabilitats civils dels qui havien estat condemnats pels tribunals populars.

La situació a Catalunya era diferent i semblant a la de Madrid. Un cop es van vèncer els insurrectes, va començar un procés que va dur Catalunya a un grau de sobirania que no havia conegut des del Decret de Nova Planta del 1716 i que tàcitament va trencar l'ordenament constitucional i la forma de producció legislativa. Fou la conseqüència de la simbiosi entre les forces obreres i el Govern català: les primeres aconseguien moltes millores socials i econòmiques a canvi de donar suport als anhels de sobirania dels republicans catalans. El 28 d'agost de 1936 el president Companys va promulgar un decret per mitjà del qual ordenava que «solament tindran força d'obligar en el territori de Catalunya les disposicions legals que siguin publicades al DIARI OFICIAL DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA».

L'Administració de justícia catalana va alterar-se notablement. Els primers dies d'agost del 1936, un grup de lletrats pròxims a la Confederació Nacional del Treball van envair el Palau de Justícia de Barcelona a fi d'instaurar la justícia revolucionària. La Generalitat va reconèixer el 17 d'agost de 1936 un nou òrgan revolucionari, denominat Oficina Jurídica, que tenia com a missió la revisió de les causes i els plets en què la classe obrera havia estat víctima dels abusos del

poder. Tanmateix, els revolucionaris van demostrar amb el pas dels mesos que estaven més atents a lucrar-se que a defensar els drets dels obrers. L'Oficina va caure en un gran desprestigi social i polític, fins al punt que va perdre el suport de la Confederació Nacional del Treball (CNT). La Generalitat va suprimir-la el 18 de novembre de 1936, bàsicament pel desconcert i el descrèdit que havia produït, cosa que podia fer un cop havia minvat l'embranchida anarquista. Les amenaces de les forces obreres van arribar fins a Santiago Gubern, president del Tribunal de Cassació de Catalunya, el qual va abandonar Catalunya al final del setembre del 1936 per por de les represàlies, després que el juliol havia sofert un atemptat. L'agost del 1936 el Govern català va nomenar el diputat d'Esquerra Republicana per Catalunya Josep Andreu Abelló president de l'Audiència Territorial de Barcelona (el seu titular, Adolfo Fernández-Moreda, havia estat assassinat a Logronyo pels rebels) i a l'octubre també el va designar president interí del Tribunal de Cassació.

La CNT desitjava que el Govern català suprimís l'Administració de justícia i en creés una de nova, però s'hi oposà perquè tenia el precedent de la confusió que havia comportat la desintegració de l'Exèrcit; no obstant això, va dur a terme una política de depuració intensa del funcionariat procliu als rebels i contrari a les institucions catalanes. La Generalitat fins i tot depurà el ministeri fiscal, dependent del Govern central. Posteriorment, va promulgar el Decret de 24 d'agost de 1936, per mitjà del qual creava els jurats populars per a la «repressió del feixisme», també un acord tàcit amb les forces obreres. Les autoritats catalanes legisaven processalment i substantiva. Els òrgans eren semblants als de la resta de la República, amb algunes particularitats i un nom diferent. Novament, els partits i els sindicats del bloc lleial nomenaven els membres del jurat de fet. El Govern català no va aturar-se aquí: si l'octubre del 1936 el Govern central creava els jurats d'urgència per a perseguir els comportaments delictius d'hostilitat i desafecció al règim i els que podien afeblir la lluita de les forces lleials, a grans trets, Catalunya, per al seu territori, promulgava els tribunals populars mitjançant el Decret de 13 d'octubre de 1936, amb un mateix objectiu (esmentava la persecució dels delictes contrarevolucionaris) i també format per uns jurats adscrits al bloc lleial. Aquesta disposició és de summa importància, perquè atorgava al Consell de la Generalitat la possibilitat de commutar la pena imposada, la qual cosa era una nova ingerència en el dret de commutació i de gràcia atribuït als òrgans centrals de la República: al president de la República o al del Tribunal Suprem, segons els casos. El setembre del 1936 la Generalitat també legislava sobre la separació matrimonial i el divorci, assumia les presons...

Després dels Fets de Maig del 1937, el Govern central va recobrar tot el poder que el cop d'estat i l'onada revolucionària li havien pres, però aquesta re-

presa va traduir-se en el desplegament d'una política de centralització, sota l'excusa del retorn a l'ordenament legal i polític prebèl·lic com a condició indispensable per a guanyar la Guerra. Així, va arrabassar a Catalunya competències que tenia assignades estatutàriament, com, per exemple, el comandament de les forces de seguretat. Naturalment, les disposicions en matèria de justícia que havia promulgat Catalunya després del 19 de juliol de 1936 van ser derogades pel Govern català mateix, després que el central va comminar-lo a fer-ho i va implantar la legalitat promulgada per aquell des del 18 de juliol de 1936. Les autoritats catalanes van lluitar molt obstinadament per mantenir les competències que l'Estatut els reconeixia, però ho van aconseguir, quan ho van fer, amb molts problemes i amb un desgast polític molt acusat, fins al punt que el gener del 1939 ambdós governs gairebé havien trancat les relacions.

L'enfortiment del Govern central també va traduir-se en la creació d'nous òrgans judicials per a perseguir la cinquena columna (forces que conspiraven i actuaven en el territori lleial per a enderrocar el govern legítim i fer guanyar la guerra als rebels), en contacte directe amb el Servei d'Intel·ligència Militar (SIM). Mitjançant el Decret de 22 de juny de 1937 va crear el Tribunal d'Espionatge, Derrotisme i Alta Traïció, el qual sostreia als tribunals populars les competències en els delictes de traïció i espionatge. A diferència del que havia succeït des de l'esclat de la Guerra, ara se suprimia el tribunal de fet i la capacitat de jutjar passava a dependre exclusivament de cinc magistrats nomenats pel ministre de Justícia: dos directament, un a proposta del ministre de Governació i dos més a proposta del ministre de Defensa.

Aquest Tribunal tenia competència a tot el territori de la República (potser era un antecedent del Tribunal per a la Repressió de la Maçoneria i el Comunisme i de l'Audiència Nacional), però difícilment podia controlar tot l'espai estatal, i encara menys quan Astúries i Santander estaven aïllades de la resta. A més, des de la derrota de la CNT i del POUM als Fets de Maig, les forces comunistes pro soviètiques desitjaven perseguir la dissidència ideològica dels poumistes. A més, Catalunya tenia una idiosincràsia que no s'havia de perdre de vista. Aquestes tres raons van conduir el Govern central a crear dos tribunals més: un a Astúries i un altre a Catalunya per mitjà del Decret de 22 d'agost de 1937. El ministre de Justícia organitzava el nou tribunal català, però el conseller de Justícia podia proposar dos dels magistrats que el formaven —una forma d'ocultar la il·legalitat que s'estava operant—, i els altres tres els designaven els ministres de Defensa i Governació. Aquest tribunal va ser el que va jutjar el 17 de juny de 1938 catorze jutges i magistrats destinats a Catalunya que s'havien adherit a la cinquena columna. Tot i això, els va absoldre. Però immediatament van ser suspesos de servei pel Govern central, tot i que es tractava de funciona-

riat al servei de la Generalitat i, per tant, aquesta era l'única que podia prendre aquesta mesura. Catalunya gairebé es va quedar sense el funcionariat judicial de carrera, amb les depuracions, els abandonaments, les morts, les detencions... Si l'Administració de justícia va funcionar durant la Guerra, va ser gràcies als jutges i magistrats interins nomenats per la Generalitat.

La justícia especial de guerra encara podia perfeccionar-se més. El Decret de 29 de novembre de 1937 va crear els tribunals especials de guàrdia per a perseguir els mateixos comportaments que l'anterior, però sempre que l'acusat hagués estat sorprès flagrantment en la comissió del delictes, a grans trets. Es creà un tribunal a cadascuna de les capitals de província i sis a Barcelona. Formaven cada tribunal un president i dos vocals, càrrecs per als quals no calia tenir la llicenciatura de Dret. Depenien directament del president del Tribunal Suprem, cosa que significava la seva sostracció a la Generalitat. Aquests tribunals van ser severament denunciats pel president Companys per la seva manca de garanties processals i les seves arbitrarietats, i a la llarga aquest va ser un dels motius que van distanciar-lo del Govern central —el Govern central exigia al català que li lliurés les elevades multes que imposava, a la qual cosa aquest es negava. Aquests tribunals actuaven amb tanta urgència que popularment es denominaven *photomaton*. El ministeri fiscal era qui portava la instrucció de les causes. L'enfrontament entre el Govern central i el català per la seva organització va dur el segon a nomenar els magistrats el mateix dia que publicava al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* la seva reforma —el 3 de maig de 1938—, per a no donar temps al primer a imposar el seu personal.

Després dels Fets de Maig, el Govern català i el central necessitaven investigar la criminalitat que va esclatar al territori rebel després del 19 de juliol de 1936, per a denunciar internament i internacionalment que les autoritats legítimes no tenien cap tipus de responsabilitat. Va començar la localització dels cementiris clandestins i l'exhumació dels cadàvers, molts dels quals van ser reconeguts per les famílies i els coneguts. Aquesta ferma voluntat va ser contestada per les forces que s'hi trobaven involucrades. El 2 d'agost de 1937, el president del Tribunal de Cassació, Josep Andreu, va sofrir un atemptat del qual va sortir il·lès. La tardor del 1937 s'eixamplà la investigació i el ministeri fiscal presentà una querrela contra els membres de l'Oficina Jurídica, molts dels quals van acabar empresonats. El conseller Bosch i Gimpera destacava que la criminalitat que va imposar-se al territori lleial era aliena a les seves autoritats, cosa que la diferenciava de la dels rebels: organitzada, planificada i emparada per les noves autoritats.

La història judicial catalana, la van protagonitzar homes. Tot i això, segons tots els indicis, la primera dona jutgessa de l'Estat fou catalana. El conseller de

Justícia, Andreu Nin, va nomenar el 2 de desembre de 1936 Maria Lluïsa Algarra Coma jutgessa de Primera Instància i Instrucció de Granollers. El conseller argumentava el nomenament com una necessitat per a progressar socialment: no podien mantenir-se «motllos anacrònics» que impedièren l'accés de la dona a aquests càrrecs. Però aquesta designació va durar ben poc, perquè el febrer del 1937 el conseller Rafael Vidiella, del PSUC, la va fer cessar i, naturalment, va nomenar un home per a substituir-la. El 1938 Algarra era auxiliar dels tribunals: va passar de ser la primera jutgessa a ser mecanògrafa... A l'exili va sobreviure escrivint obres de teatre i guions cinematogràfics i va triomfar. Però va morir jove, als quaranta-un anys, exiliada a Mèxic, l'any 1957.

4. LA CONQUESTA DE BARCELONA PER L'EXÈRCIT REBEL

Catalunya era conquerida íntegrament per les tropes franquistes el 10 de febrer de 1939. L'Estatut d'autonomia no existia, perquè Franco l'havia derogat el 5 d'abril de 1938. Amb la conquesta, li calia anul·lar tota l'obra jurisprudencial dels tribunals catalans i la legislativa del Parlament de Catalunya. La Llei de 8 de maig de 1939 invalidava les actuacions judicials dictades per unes autoritats diferents de les colpistes després del 18 de juliol de 1936, cosa que significava que no eren una cosa jutjada ni les protegia cap tipus d'excepció. Va arrodonir la situació la Llei de 8 de setembre de 1939, que va derogar tota l'obra legislativa del Parlament de Catalunya i la jurisprudència del Tribunal de Cassació. Les sentències que havien estat dictades eren vàlides, però fins al 18 de juliol de 1936. Tot i això, no eren una font jurisprudencial.

El català va ser proscrit a l'Administració de justícia, com ja havia fet Felip V amb la promulgació de les Reales Ordenanzas atorgades a la Reial Audiència de Catalunya el 1742. El dret civil català, sinònim d'una sobirania passada, el tornava a interpretar el Tribunal Suprem.

La Generalitat no va disposar ni d'una judicatura ni d'una magistratura proclius a les institucions del país, cosa que prova el procés de depuració favorable que va iniciar el franquisme el 1939. Gairebé el vuitanta per cent dels magistrats destinats a Barcelona el 1936 van ser admesos per la dictadura: acabada la República, van començar amb la dictadura (els talls en la història de vegades són més teòrics que no pas reals). I el que sobta més és que un percentatge molt elevat d'aquests magistrats havia servit les autoritats republicanes ininterrompudament fins a la conquesta de la ciutat pels rebels, i alguns fins i tot van arribar a ser magistrats del Tribunal Suprem franquista...